

דף שבועי

בס"ד

פרשת שפטים, תשפ"א, מספר 1431

מלך זה אח (דב' יז:כ-כז) יושי פרג'ון

כא:ב), החוק בספר דברים פותח במילים: "כִּי יִמְכַר לְךָ אֶחִיךָ הָעִבְרִי" (דב' טו:יב). כאילו החוק אומר: אל תחשוב על העברי שקנית כעבד, שהוא נחות ממך מעצם טיבעו. חשוב עליו כאח – בן משפחה הדומה לך, אלא שאיתרע מזלו.

בדומה, הבחירה לכנות את המלך 'אח' מדגישה שהמלך אינו נעלה בעצם טיבעו, אף שזכה להיבחר לתפקיד מרומם.³ זוהי התודעה שאמורה ללוות גם את המלך עצמו, כפי שסופו של החוק קובע: "לְבַלְתִּי רוּם לְבַבּוֹ מֵאֶחָיו... לְמַעַן יֵאָרֵךְ יָמָיו עַל מַמְלַכְתּוֹ" (שם:כ).

נקודת דמיון נוספת בין המלך ל'אחיו', מתגלה בהשוואת ההתמודדות הנדרשת מכל אחד מהם עם אתגר העושר. כאשר יגיעו בני ישראל לארץ, יברכם ה' בשפע רב. אבל העושר אינו רק ברכה; צפונה בו גם סכנה איומה: "הַשֹּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ לְבַלְתִּי שָׁמֵר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו... וּבְקִרְךָ וּצְאִנְךָ יִרְבֶּץ וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לְךָ וְכָל אֲשֶׁר לְךָ יִרְבֶּה. וְרוּם לְבַבְךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ" (דב' ח:יא-יד). רוב טובה עלול להפוך

המבקש לתאר את דמותו של מלך ישראל, רגיל לפתוח בכבוד שיש לחלוק לו ובהבדלים שבינו לבין 'פשוטי העם', כדרך שכותב רמב"ם:¹

כבוד גדול נוהגין במלך, ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם, שנאמר "שום תשים עליך מלך" שתהיה אימתו עליך. אין רוכבין על סוסו, ואין יושבין על כסאו, ואין משתמשין בשרביטו, ולא בכתרו, ולא באחד מכל כלי תשמישו, וכשהוא מת כולם נשרפין לפניו.

והנה, מי שיעיין בחוק המלך שבפרשתנו, לא יימצא אף אחת מההנחיות הללו מפורשת בכתוב. למעשה, נימת הכתוב תרמוז לגישה כמעט הפוכה.

חוק המלך פותח בקביעה: "מִקְרָב אֶחִיךָ תִּשִׂים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עֲלֶיךָ אִישׁ נִכְרִי אֲשֶׁר לֹא אֶחִיךָ הוּא" (דב' יז:טו). משמעות הבחירה המפתיעה להגדיר את המלך כ"אח"² מתחווירת מתוך עיון בחוק העוסק באדם הרחוק ביותר ממעמדו של המלך – העבד העברי.

בשונה מחוק העבד העברי בספר שמות, הפותח במילים: "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי" (שם)

3 תיאורו של המלך כמי שאינו מרומם מאחיו, משלים את טענתו של ש"א ליונשטם, "חביב אדם שנברא בצלם", תרביץ כ"ז, א (תשי"ח), עמ' 1-2: "נהגו האשורים לדמות את המלך לצלם האל... על מנת לפארו ולרוממו ולהעלות את דרגתו מעל דרגת אדם רגיל... בניגוד ברור להשקפה זו מדגישה התורה, שכל אדם נברא בצלם באשר הוא אדם". לשאלה אם קיימת במקרא תפיסה שעל-פיה המלך הוא (כעין) אל, ראו י' לורברבוים, **מלך אביון**, רמת-גן תשס"ח, עמ' 19-39.

4 י' לורברבוים (הערה 3), עמ' 41-42. מ' גודמן, **הנאום האחרון של משה**, אור-יהודה תשע"ד, עמ' 72 כותב: "זהו פרדוקס המלוכה: רק אם המלך ירגיש שאיננו המלך – הוא יישאר מלך. אם יחשוב שהוא הריבון, הוא יאבד את הריבונות".

* ד"ר יושי פרג'ון, מרצה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן, במכללת הרצוג, ובישיבות ההסדר עתניאל והר-עציון.

1 רמב"ם, **משנה תורה** (מהדורת י' שילת) הלכות מלכים ב', א (כרך י"ד, עמ' קפ"ג), אבל ראו שם הלכה ו. וראו להלן הערות 12, 13.

2 המילה 'אח' כתואר לאחד מישראל תופסת מקום מרכזי בחוקי ספר דברים. ראו V.P. Hamilton, *NIDOTTE*, Grand Rapids 1997, 1: p. 348. למשמעות השימוש ב'אח' כחלק מבניית כוח קולקטיבי, ראו י' ברמן, **נבראו שוים**, תל-אביב 2013, בפרט עמ' 93-94, 117.

בארץ. כתיבת התורה והלימוד בה הם התרופה לסכנה זו.⁷

והנה, הצבת מעמד 'הקהל' לצד חוק המלך, תגלה שוב מערכת השוואות בין המלך ל'אחיו':

מעמד הקהל (דברים לא)	חוק המלך (דברים יז)
[ט] ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הפהנים בני לוי...	[יח]... וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הפהנים הלויים.
[י] ... מקץ שבע שנים במעד שנת השמטה בחג הסכות. [יא]... תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם.	[יט] והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו
[יב] למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. [יג] ובניהם אשר לא ידעו ישמעו וילמדו ליראה את ה' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה.	למען ילמד ליראה ה' אלהיך לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשותם. [כ] לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל ⁸ למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל.

7 יצוין ששורש למ"ד בתורה מופיע רק בספר דברים. ראו ד' כהן-צמח, "תפיסת החינוך בספר דברים: עיון בשורשים למ"ד ויר"ה", בתוך: ש' יונה (עורך), אור למאיר, באר-שבע תש"ע, עמ' 237-225; ב' אלסטר, "מעגל לימוד התורה: למידה, דקלום ושינון בספר דברים", מגדים נ"ז (תשע"ח), עמ' 21-29; טיגאי (הערה 6) עמ' 754-750.

8 לשון חריפה זו, המבטאת את כפיפות המלך לחוק, מזכירה את חובת הציות של כל ישראל, שנוכחה רק כמה פסוקים קודם לכן: "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". ראו א' שפירא, דמוקרטיה ראשונית במקרא, תל-אביב 2009, עמ' 313-327; וראו עוד לוינסון (הערה 6), עמ' 520-523; לורברבוים (הערה 3), עמ' 42-43. נקודה זו מתחזקת אף יותר לנוכח העובדה שחוק המלך אינו כולל חובה מפורשת לעם לציית להוראותיו, בשונה מחוק השופט (יז:יב) ומחוק הנביא (יח:טו, יט). וראו גודמן (הערה 4), עמ' 67-68; טיגאי (הערה 6), עמ' 460-461.

לקללה, אם הטובה תוביל את ישראל לשחצנות ולרום לבב. קל להבחין בדמיון שבין פסקה זו, לבין חוק המלך: "רק לא ירבה לו סוסים... ולא ירבה לו נשים... וקסף וזהב לא ירבה לו מאד... למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשותם. לבלתי רום לבבו מאחיו" (דב' יז:טז-כ).

אתגר העושר עלול לסכן את המלך, כפי שהוא עלול לסכן כל אדם מישראל. כפי שישראל עלולים לחטוא ב'רום לבב', עלול גם המלך לחטוא בזה, וכפי שישראל עלולים לאבד את ארצם, עלול המלך לאבד את מלכותו.

ראוי לציין גם את ההבדל שבין המלך לבין שאר 'אחיו'. אין איסור על איש מבני ישראל להרבות לעצמו כסף וזהב. ההפך הוא הנכון. העושר הוא גילוי של ברכת ה', והאיסור הוא רק על שכחת ה', על שכחת המצוות, על השחצנות. לעומת זאת, אצל המלך, החשש מהשחצנות ומעזיבת המצוות מוחשי וברור כל כך, שהוא הופך את ריבוי העושר מברכה לאיסור.⁵

דרך נוספת שבה מבקש חוק המלך להתמודד עם הסכנה של עזיבת המצוות היא באמצעות הציווי על כתיבת התורה ולימודה.⁶ מצוות זו אופיינית מאוד לספר דברים, העומד בסימן ההסתלקות של משה. בהיעדרו של הנביא 'נותן התורה' עלול העם לשכוח את מצוותיה, וסופו שלא יאריך ימים

5 איסור זה יקבל משמעות כמעט פרדוקסלית, אם נאמץ את דברי ג' ביטון, "למשמעותו של השורש מל"ך", בית מקרא כ"ט, א [צ"ו] (תשמ"ד), עמ' 85-87. ביטון לומד מהערבית שלשורש מל"ך יש משמעות של "בעל רכוש".

6 על חובת הקריאה המתמדת אצל מלכים במזרח הקדום, ראו מ' ויינפלד, "מגילת מקדש' או 'תורה למלך'", שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום ג' (תשל"ט), עמ' 214-237. י"ח טיגאי מציין כי: "המיוחד לחוק המלך בספר דברים הוא שהטקסט הנלמד על ידי המלך הוא אותו טקסט עצמו המכוון לכלל העם ולא כזה החל על המלך לבדו". ראו: דברים עם מבוא ופירוש (מקרא לישראל), תל-אביב תשע"ו, כרך ב', עמ' 464. למשמעות ההכפפה של המלך לחוק הכתוב, ראו B. M. Levinson, "The Reconceptualization of Kingship in Deuteronomy and the Deuteronomistic History's Transformation of Torah", VT 51:4 (2001), pp. 511-534, בפרט עמ' 531 ואילך.

לנוכח מעמדו המרומם, סכנת החטא האורבת לפתחו של המלך גדולה בהרבה מהסכנה האורבת לפתחם של 'אחיו'. כמה קל לאיש אדיר כוח, להאמין שהחוקים שחוקקו למען פשוטי העם אינם תקפים לגביו.¹³ ולכן למרות שהמחלה שעלולה לתקוף את המלך והעם היא אותה המחלה, ואף התרופה היא אותה התרופה, לנוכח הסכנה היתרה שבחטאי המלוכה, המינון של התרופה שהתורה נותנת למלך גדול בהרבה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

13 מעניין שגם כאן מדגישים חז"ל את המגמה ההפוכה: "לפי שמצינו ששואה הדיוט למלך בדברי תורה, ישוה לו בדברים אחרים? תלמוד לומר: 'לשמר את כל דברי התורה הזאת' (דב' יז:ט) – לדברי תורה שוה לו ואין שוה לו לדברים אחרים. מיכן אמרו: מלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחים בידו" (ספרי דברים [מהדורת פינקלשטיין-הורביץ] קס"א, עמ' 212). טענה קיצונית יותר מעלה הרא"ה קוק, כשהוא מבקש להסביר את הצורך של המלך בשני ספרי תורה: "צריך שיכתוב לו שני ס"ת, וכ"א לשם קדושה מיוחדת, ועל הס"ת ששייך לכל בן ישראל נאמר 'לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור' (דב' יז:כ) וגו', אעפ"י שבס"ת דמצד המלוכה, מלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו" (רא"ה קוק, משפט כהן, ירושלים תרצ"ז, עמ' שט"ז). ראו עוד ר"י זולדן, "תלמוד תורה של מלך", מלכות יהודה וישראל, עמ' 215-232.

כפי שמשה מצווה לעם לקרוא את התורה, כך הוא מצווה את המלך: "וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו"⁹. וכפי שתכלית הקריאה לעם היא: "וְלַמַּעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת", כך תכלית הקריאה למלך היא: "לַמַּעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֱ-לֹהָיו לְשֹׁמֵר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת". וכפי שהעם יזכה להאריך ימים על הארץ בזכות לימוד התורה ושמירתה, כך יזכה המלך ש"יֵאָרֶיךָ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבְנָיו".

אם כן, הבעיה שעימה מתמודדים החוקים למלך ולעם היא אותה הבעיה – החשש מפני שכחת ה' ועזיבת התורה. והפתרון – אותו הפתרון: כתיבת התורה, קריאתה ולימודה. התוצאה המקווה גם היא דומה – אריכות ימים על האדמה/הממלכה.¹⁰

וגם כאן, הדמיון מסייע בהדגשת השוני שבין המלך לבין אחיו. ראשית, המלך מצווה לכתוב מלפני הכהנים עותק פרטי של התורה, בעוד ששאר ישראל – די להם בעותק שנמצא בידי הכהנים.¹¹ וחשוב מכך, המלך צריך לקרוא בתורה כל ימיו, בעוד ששאר 'אחיו' – די להם שהתורה תיקרא באזניהם פעם בשבע שנים.¹²

העולה מההשוואות הללו, שבאופן בסיסי המלך אינו שונה מכל אחד אחר, ולכן החוקים הנוגעים אליו דומים לחוקים הנוגעים לכל ישראל. עם זאת, החוק טורח גם להבחין בין המלך ל'אחיו', אבל לא כדי לרומם אותו, אלא בדיוק להפך – כדי להגביל אותו.

9 מעניין לציין שלהלכה המלך הוא שקורא את התורה במעמד זה, וראו למשל רמב"ם, משנה תורה, הלכות חגיגה, ג', ג-ד, ו. ראו עוד ויינפלד (הערה 6).

10 ראו ברמן (הערה 2), עמ' 98. להלכה, יש מצווה על כל איש מישראל לכתוב לעצמו ספר תורה, ולמלך יש מצווה לכתוב שני ספרים. ראו רמב"ם, ספר המצוות, עשה י"ח (וראו להלן הערה 13).

12 מעניין שבירושלמי מגיעים מהנתונים הללו למסקנה הפוכה: "והרי דברים קל וחומר. ומה אם מלך יש[ר]אל[ה] שהיה עסוק בצרכי יש[ר]אל[ה] נאמ[ר] ב[ו] 'וקרא בו כל ימי חייו'. ההדיוט על אחת כמה וכמה" (ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו, מהדורת המילון ההיסטורי).